

“BİR BAXIŞDA TƏHSİL”

OECD dünyada təhsilin mənzərəsinə dair hesabatını təqdim edib

iqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT- OECD) “Bir baxışda təhsil” (Education at a Glance 2024) illik hesabatını təqdim edib. Hesabat OECD və bir sıra iştirakçı tərəfdaş ölkələrin təhsil sistemlərini müqayisə edərək dünya üzrə təhsilin mənzərəsinə yaradır. Hesabatın məqsədi OECD ölkələrində müxtəlif təhsil sistemlərinin nə dərəcədə yaxşı performans göstərdiyinə dair yüksək səviyyəli göstəriciləri təmin etməkdir ki, potensial olaraq təhsilin təkmilləşdirilməsinə yönəlməmiş gələcək siyasətin işlənilməsinə köməklik göstərsin.

“Bir baxışda təhsil” dünya üzrə təhsilin vəziyyətini əks etdirən, tərəfdaş ölkələr üzrə təhsil sistemlərinin strukturu, maliyyəsi və performansı haqqında məlumat verən mötəbər mənbə və bələdçi hesab olunur. Sonad təhsili idarəedənlərə təhsil sistemlərinin effektivliyini artırmaq üçün sübutlar, o cümlədən nailiyyətlər, məktəblərə qəbul, maliyyə, əmək bazarının nəticələri, müəllimlər və məktəblər üçün iş şəraiti haqqında məlumatlar təqdim edir. Bu nəşrdəki 100-dən çox diaqram və cədvəllər, o cümlədən təhsil məlumat bazasında mövcud olan keçidlər təhsil müəssisələrinin nəticələri haqqında əsas məlumatları - ölkələr üzrə öyrənmənin təsiri, təhsilə çıxış, əlçatanlıq, irəliləyiş, təhsilə qoyulan maliyyə resursları, müəllimlər, təlim mühiti və məktəblərin təşkilini təqdim edir. Analitiklərin 2024-cü il hesabatındakı nəticələrinə görə, demək olar ki, hər yerdə müxtəlif formalarda bərabərsizlik əsas problem olaraq qalır və bir çox ölkələrdə məktəblərin müəllimlərlə təmin edilməsində çətinliklər var.

Təhsildə bərabərlik

2024-cü il hesabatı təhsildə bərabərliyə xüsusi diqqət yetirir və aşağıdakı göstəriciləri ehtiva edir:

- Təhsilə qəbul
- Əmək bazarının nəticələri
- Müəllimlərin iş şəraiti

2024-cü il buraxılışının əsas mövzusu olan təhsildə bərabərlik və dünyanın ayrı-ayrı ölkələri üzrə bu sahədə əldə olunan nəticələr “Bir baxışda təhsil” də ətraflı təhlil olunur. Göstəricilər müxtəlif demografik qrupların təhsil resursları, bacarıq, təhsilə çıxış, təhsil seçimi və məktəbi bitirmə nisbətlərində necə bərabərsizliklərlə üzləndiyini vurğulayır. Diqqət mərkəzində ilk olaraq erkən uşaqlıqdan ali təhsilə qədər təhsilin hər bir səviyyəsində əsas tendensiyaları təhlil edərək, təhsildə ədalətliyin icmalı təqdim olunur. Sənəd bərabərsizlikləri nəzərdən keçirir, təhsildə bərabərsizliklərin necə davam etdiyini araşdırır və təhsil nəticələri ilə əmək bazarı təcrübələri arasında uyğunluğu qiymətləndirir. Nəhayət, bu, təhsilin əmək bazarı perspektivlərinə və nəticələrinə necə təsir etdiyini təhlil edir.

Ölkələr təhsildə bərabərsizlik problemini necə həll etməyə çalışır?

Təhsildə boşluq daha sonra işlə təmin olunma və həyat səviyyəsinə təsir edir. Belə ki, orta hesabla OECD üzrə orta təhsildən aşağı təhsilli böyüklərin yalnız 60%-i, məktəbi və ya sonrakı kursları bitirənlərin isə 77%-i işlə təmin olunub. Gəlirlərdəki boşluq orta hesabla 18% təşkil edir. Buna görə də bir çox ölkələrdə təhsil bərabərsizliyi ilə bağlı vəziyyəti dəyişməyə çalışırlar. OECD-nin hesabatında iki əsas yanaşma vurğulanıb.

Birincisi, bu, məktəbəqədər təhsilə girişin genişləndirilməsidir, çünki bu, insanın sonrakı bütün təhsil yolunun əsasını təşkil edir. 2015-ci ildən 2021-ci ilə qədər OECD ölkələrində bu səviyyəyə çəkilən xərclər digər təhsil səviyyələrinə nisbətən 9% artıb (hesabata əsasən, xərclərin artımı təxminən 2% təşkil edib). Norveç, İsveç, Lüksemburq, Litva, Slovakiya və s. ölkələrdə tam pulsuz və dövlət tərəfindən subsidiya olunan məktəbəqədər təhsil proqramları yarənib.

Buna baxmayaraq, məktəbəqədər təhsil əksər ölkələrdə özəl müəssisələrin və xərclərin ən yüksək payı olan səviyyədir, çünki o, bir qayda olaraq, məcburi deyil. Bu səbəbdən valideynlər üçün uşaq baxımına görə ödənişli məzuniyyətin bitdiyi və uşağın pulsuz uşaq bağçasına gedə biləcəyi bir neçə il arasında

dakı boşluq qalır. İkinci variant icbari təhsil müddətinin artırılmasıdır. Bu, 2013-cü ildən etibarən 12 ölkədə baş verib. Bəzi ölkələr məktəbəqədər, bəziləri 11 illik təhsili icbari edib. Belçikada, Finlandiyada və Rumınyada hər iki variantdan dərhal istifadə olunub.

Hesabatda qeyd olunur ki, tədqiqatda iştirak edən ölkələrdə əsasən, belə bir tendensiya müşahidə olunur: uşaqlar valideynlərindən daha yüksək səviyyədə təhsil alırlar. Ancaq bu, universal deyil və ailənin sosial-iqtisadi statusu nə qədər aşağı olarsa, bu tendensiyanın işləyəcəyi ehtimalı da o qədər azdır. Belə ki, orta hesabla OECD üzrə ali və ya orta peşə təhsili olmayanların övladları universitetləri 17% az bitirirlər.

Təhsil nailiyyətləri və əmək bazarının nəticələri yaxşılaşır, lakin...

Hesabata əsasən, təhsildə əldə olunan nailiyyətlər və əmək bazarının nəticələri ən çox geridə qalma riski olan gənclər üçün yaxşılaşıb, lakin bütün tələbələr üçün təhsil imkanlarına bərabər çıxış əldə etməsi üçün daha çox iş görülməlidir. Bundan əlavə qızlar, qadınlar və aztəminatlı tələbələr də daxil olmaqla bütün qruplar üzrə nəticələri yaxşılaşdırmaq üçün əmək bazarına daha da uyğunlaşa bilərlər.

2016-cı ildən etibarən tam orta ixtisas təhsili olan 25-34 yaşlı gənclərin payı OECD üzrə 83%-dən 86%-ə yüksəlib, 18-24 yaşlı gənclərin isə heç bir məşğulluq, təhsil və ya təlimdə iştirak etməməsi orta hesabla 17%-dən 14%-ə düşüb. İş imkanları da yaxşılaşıb: tam orta ixtisas təhsili olmayan 25-34 yaşlı gənclər arasında məşğulluq səviyyəsi 59%-dən 61%-ə, tam orta və ya orta təhsildən sonrakı ali təhsili olmayanlar üçün isə 76%-dən 79%-ə qədər artıb. Bu müsbət tendensiyalar 18-24 yaşlı gənclərin daha uzun müddət təhsildə qalması və möhkəm əmək bazarı ilə əlaqədardır. Bu, onların öyrənmə nəticələrinin eyni dərəcədə daha yaxşı olması demək deyil, çünki OECD-nin Beynəlxalq Tələbələr Qiymətləndirilməsi üzrə son Proqramının (PISA) məlumatları bir çox qruplar üçün nəticələrdə azalma göstərmişdir. Hesabata görə, bütün ixtisas səviyyələrində işçilər üçün əmək bazarında bacarıqların uyğunsuzluğu problem olaraq qalır.

OECD ölkələrinin əksəriyyətində 2016-2023-cü illər arasında orta təhsili olmayan 25-34 yaş arası gənclərin sayı azalıb. Azalma ən çox Kosta-Rika, Meksika, Portuqaliya və Türkiyədə müşahidə olunub ki, bu dövrdə 25-34 yaş arası orta

təhsilli gənclərin sayı ən azı 10 faiz artıb. 18-24 yaşlı işsiz və təhsil sistemindən kənar olanların nisbəti 2016-2023-cü illər arasında OECD 41%-i ilə müqayisədə ali təhsilə ölkələri üzrə orta hesabla 16%-dən 14%-ə düşüb, İtaliya, Meksika, Xorvatiya və Polşada əhəmiyyətli azalmalar qeydə alınıb.

“Bir çox OECD ölkələrində təhsil səviyyəsi və əmək bazarının nəticələri yaxşılaşsa da, bu, iqtisadiyyatın nəticələri hələ də problemlərin olduğunu göstərir. Təhsilə çıxışın və keyfiyyətin genişləndirilməsi ölkələrə az təmsil olunan qrupların istifadə olunmamış potensialından öz cəmiyyətlərinin və iqtisadiyyatlarının rifahı üçün istifadə etməyə imkan verəcək. Bu, həmçinin həssas ailələrdən olan tələbələr üçün inkişaf edən əmək bazarı ehtiyaclarına uyğunlaşmaq üçün lazımı alətlər və bacarıqlarla təchiz olunmasına kömək edəcək”, - deyərək OECD-nin Baş Katibi Mathias Cormann hesabatın təqdimat mərasimində bildiriş. Onun sözlərinə görə, “Bir baxışda təhsil” yüksək keyfiyyətli erkən uşaqlıq təhsilinə çıxışı artırmaq, müəllim çatışmazlığını aradan qaldırmaq və təhsil sistemlərini əmək bazarının tələblərinə daha yaxşı uyğunlaşdırmaq təhsil imkanlarında bərabərliyi yaxşılaşdırmağa kömək etmək üçün siyasətlərə tövsiyələr verir”.

Qadınlar təhsildə kişiləri üstələyirlər, lakin bu, əmək bazarında bərabər imkanlara çevrilmir

Hesabat göstərir ki, qızlar və qadınlar həm orta, həm də ali təhsil səviyyələrində test balları, siniflərin təkrarlanma və tamamlama dərəcələri daxil olmaqla əksər mövcud təhsil göstəricilərinə görə oğlan və kişiləri üstələməkdə davam edirlər. Qızlar standart qiymətləndirmələrdə daha yüksək bal toplamağa meyillidirlər və oğlanlara nisbətən ibtidai və aşağı orta səviyyələrdə bir sinfi təkrarlama ehtimalı 28% azdır. Yuxarı orta və ali təhsil səviyyələrində, gender fərqləri çox vaxt 10 faizli həddi keçməklə, məlumatların mövcud olduğu bütün ölkələrdə öz proqramlarını uğurla başa vurmaq ehtimalı daha yüksəkdir.

Bununla belə, ali təhsilə malik olmalarına baxmayaraq, gənc qadınlar əmək bazarında əhəmiyyətli çatışmazlıqlarla üzlənməkdə davam edirlər. Bu fərq xüsusilə tam orta təhsili olmayanlar üçün böyükdür — 25-34 yaşlı qadınlar üçün orta ixtisas təhsili olmayan 47% məşğulluq nisbəti onların kişi həmkarlarından 25 faiz aşağıdır. Ali təhsilli gənc qadınların 84%-i işlə təmin olunub ki, bu da oxşar ixtisaslı kişilərin məşğulluq səviyyəsindən 6 faiz aşağıdır.

Gənc qadınlar daha yüksək dərəcələrə sahibdirlər. Gənc qadınların 54%-i OECD üzrə gənc kişilərin 41%-i ilə müqayisədə ali təhsilə malikdir. Elm, mühəndislik və texnologiya (STEM) ilə bağlı istiqamətlərə daxil olmaqda da böyük boşluq var: birinci kurs oğlan tələbələrində 41%-i və birinci kurs qadınların yalnız 15%-i ali təhsil müəssisələrində və kolleclərdə belə proqramlar seçir. Təəccüblü deyil ki, qadınlar arasında rəqəmsal bacarığa sahib olanların nisbəti orta hesabla 20% azdır.

Erkən yaşlarda imkanların bərabərliyinin yaxşılaşdırılması, xüsusən də aztəminatlı ailələr üçün təhsil sahəsində imkanların bərabərləşdirilməsi üçün əsasdır

Hesabat həmçinin müəyyən edir ki, aztəminatlı ailələrdən olan uşaqların 3 yaşına qədər erkən uşaqlıq təhsili və qayğısına cəlb olunma ehtimalı orta hesabla 16 faiz azdır. İbtidai və orta təhsildə sosial-iqtisadi baxımdan daha aztəminatlı olan şagirdlər standartlaşdırılmış qiymətləndirmələrdə daha pis nəticə göstərirlər. Bu erkən çatışmazlıq müxtəlif səviyyələrdə davam edir və təhsil səviyyəsinə təsir göstərir. Valideynləri tam orta təhsili olmayan şagirdlərin təhsillərini müvəffəqiyyətlə başa vurma ehtimalı valideynləri ali təhsilli yaşlılarla müqayisədə 17 faiz azdır və ali təhsil proqramlarına başlayanlar üçün bu fərq 19 faizə qədər yüksəlir.

Erkən uşaqlıq təhsili ədalətli başlanğıc təmin etmək üçün vacibdir

Hesabat təsdiq edir ki, erkən uşaqlıq təhsili ailə mənşəyinin təhsil imkanlarına təsirini azaltmaq üçün vacibdir, çünki bu, uşaqlar ibtidai məktəbə getməzdən əvvəl onlar arasındakı inkişaf boşluqlarını aradan qaldırmağa kömək edir. Bununla belə, o, həmçinin ailələrin gəlir səviyyəsindən, məsələn, kifayət qədər uşaq baxım saatlarının mövcudluğundan və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən müəssisələrin yaxınlığından asılı olaraq mövcud variantlarda bərabərsizliklərə diqqət çəkir.

OECD-nin 38 ölkəsində 10-u son on ildə icbari təhsilə başlama yaşını aşağı salaraq, hazırda 17 ölkədə məcburi olan məktəbəqədər təhsilin bir hissəsini və ya hamısını öz təhsil proqramına daxil edib. Hökumətlər həmçinin öz büdcələrində erkən uşaqlıq təhsilinə getdikcə daha çox üstünlük verirlər - ümumi daxilli məhsulun (ÜDM) payı kimi qiymətləndirilən erkən uşaqlıq təhsilinə dövlət xərcləri 2015-2021-ci illər arasında 9% artıb ki, bu da təhsilin digər səviyyələri ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə çoxdur.

Bütün yaş qrupları üzrə erkən uşaqlıq təhsilinə cəlb etmə nisbətləri artmaqda davam etmişdir. OECD üzrə orta hesabla, 2013-cü ildəki 79%-lə müqayisədə 2022-ci ildə 3-5 yaş arası uşaqların 83%-i məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə cəlb edilib. Aztəminatlı ailələrdən olan uşaqların erkən təhsilə cəlb olunmasında problemlər qalmaqdadır.

Təqaüdə çıxan və ya istefa verənləri əvəz etmək üçün yaxşı ixtisaslı müəllimlərin işə götürülməsi indi əksər ölkələrdə problem olmaqla yanaşı, yüksəkixtisaslı müəllimlərin çatışmazlığı başqa bir aktual problemdir. Bir çox ölkələr müəllim tapmaqda çətinlik çəkir və bu, ən çox sosial-iqtisadi cəhətdən zəif olan məktəblərə zərər vurur. 2022-2023-cü tədris ilinin əvvəlində 21 ölkədə 18-i müəllim çatışmazlığı ilə üzləşib və bütün vaxt müəllim vəzifələri tutulmayıb. Bununla belə motivasiyalı namizədləri cəlb etmək üçün təkcə maddi stimullar kifayət etmir. Kompleks tədbirlər, o cümlədən əlverişsiz məktəblərdə müəllimlərin kifayət qədər peşəkar dəstəyi və güclü ictimai tanınması da eyni dərəcədə vacibdir.

Akademik nəticələr ailə mühiti ilə sıx bağlıdır

Aztəminatlı ailələrdən olan uşaqların üç yaşına qədər erkən uşaqlıq təhsili və qayğısına qalma ehtimalı orta hesabla 18 faiz aşağıdır. İbtidai və orta məktəblərdə aşağı sosial-iqtisadi mənşəli şagirdlər PIRLS (Beynəlxalq Oxu Savadlılığı Araşdırması) və ya PISA kimi standartlaşdırılmış qiymətləndirmələrdə daha pis nəticə göstərirlər. Təlim səviyyələri və məşğulluq nəticələri yaxşılaşır, lakin bərabər imkanları təşviq etmək üçün daha çox səy tələb olunur.

Təhsilə dövlət xərcləri

- Erkən uşaqlıq təhsili bəzi ölkələrdə dövlət xərclərinin əhəmiyyətli hissəsini alır (İslandiya və İsveçdəki ümumi dövlət xərclərinin 3%-dən çoxu). OECD ölkələri üçün orta hesabla dövlət xərclərinin 1,7%-i bu təhsil səviyyəsinə ayrılır.

- Orta hesabla dövlət xərclərinin 10%-i ibtidai səviyyədən yuxarı səviyyəyə qədər təhsilə ayrılır (elmi-tədqiqat və inkişafı ayrılan xərclər çıxılrsa, 9,1%). İsrail və Meksikada dövlət xərclərinin ən azı 13%-i təhsilə sərf olunur.

- Qeyri-rəsmi təhsili nəzərə alsaq, dövlət xərclərinin 12%-i təhsilə ayrılır. Bu, təhsili sosial müdafiə və səhiyyədən sonra xərclərin ən böyük sahələrindən birinə çevirir və iqtisadi məsələlər və ümumi dövlət xidmətləri ilə eyni səviyyədə qoyur.

Müəllimlər tədrisə nə qədər vaxt sərf edirlər?

- Müxtəlif ölkələrdə məktəbəqədər, ibtidai və orta məktəb səviyyələrində müəllimlərin təhsil müddəti qanunla müəyyən edilmiş illik tədris vaxtı ilə - dövlət məktəbində tam işləyən müəllimlərdən tələb olunan tədris saatlarının sayı ilə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir.

- Rəsmi qaydalarla və müqavilələrlə uyğun olaraq, OECD ölkələrində dövlət məktəblərinin müəllimləri və digər iştirakçılar ildə orta hesabla 1007 saat məktəbəqədər səviyyədə, 773 saat ibtidai məktəb səviyyəsində, 706 saat ümumi təhsil, 679 saat tam orta məktəb səviyyəsində dərslər deməlidirlər.

- Müəllimlərin ümumi iş vaxtının tədris və qeyri-pedaqoji fəaliyyətlər arasında bölüşdürülməsi müxtəlif ölkələrdə çox dəyişir.

- Qeyri-tədris tapşırıqları müəllimlərin iş yükünün bir hissəsidir və müxtəlif ölkələrdə müəllimlər üçün hansı vəzifələrin məcburi və ya könüllü olması ilə bağlı böyük fərqlər var. Əksər ölkələrdə könüllü sayılan vəzifələr və fəaliyyətlər də müəllimlərlə müavinət və ya əlavə ödəniş verildiyi vəzifələrdir. Məsələn, yalnız bir neçə ölkədə müəllimlərin işə qəbul olunan yeni müəllimlər üçün mentor olması tələb olunur; və ümumiyyətlə, müəllimlərə könüllü iş üçün müavinət və ya əlavə ödəniş təklif olunur.

- Müxtəlif OECD və digər iştirakçı ölkələrdə erkən uşaqlıq təhsili səviyyəsində dövlət məktəblərində

də tələb olunan təhsil müddəti digər səviyyələrə nisbətən daha çox dəyişir və Meksikada 505 saatdan Almaniyada 1755 saat qədər dəyişir.

- Orta məktəb səviyyəsində müəllimlər iş vaxtının orta hesabla 43%-ni tədrisə sərf edirlər ki, bu da Yaponiya, Norveç və Türkiyə Respublikasında 32%-dən az, Lüksemburq, Peru və Şotlandiyada (Birləşmiş Krallıq) 61% və ya daha çoxdur. Əksər ölkələrdə müəllimlər iş saatları ərzində dərslərin planlaşdırılması (hazırlanması), şagirdlərin işinin qiymətləndirilməsi, valideynlər və ya bacaxıqlarla ünsiyyət və ya əməkdaşlıq kimi tədris ilə əlaqəli olmayan müxtəlif tapşırıqları yerinə yetirməlidirlər.

Qeyd edək ki, bu, iqtisadi və sosial rifahın bir çox aspektləri, o cümlədən sağlamlıq, sosial əlaqə, vətəndaş və ictimaiyyətin iştirakı, təhlükəsizlik və subyektiv rifah arasında müsbət əlaqə olduğunu göstərir. Bu, daha yüksək iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitə diqqət yetirir. Bu, daha yüksək təhsil səviyyəsinə malik insanların iqlim dəyişikliyi və ətraf mühit məsələlərini vacib hesab etdiyini və insan fəaliyyətinin iqlimə təsirinin daha çox qəbul olunduğunu göstərir. Onlar həmçinin iqlim dəyişikliyinə mənfi təsirlərini azaltmaq üçün tədbirlər görməyə daha çox həvəslidirlər.

Oruc MUSTAFAYEV